

خودارزیابی درس نهم «اغراق، ایهام و ایهام تناسب»

۱- در هر یک از ابیات زیر آرایه ایهام و ایهام تناسب را مشخص کنید و معانی مختلف واژه ای که این آرایه را به وجود آورده است، بنویسید.

الف) بگفتا عشق شیرین بر تو چون است بگفت از جان شیرینم فزون است **نظامی**

شیرین در مصراع اول **ایهام** به طعم شیرین (معنی اول) و معشوقه فرهاد (معنی دوم) دارد.

ب) چون شب‌نم اوفتاده بدم پیش آفتاب مهرم به جان رسید و به عیوق برشدم **سعدی**

در واژگان اوفتاده و مهر ایهام وجود دارد؛ اوفتاده به معنای قرار گرفته بر روی زمین (معنای اول) و متواضع و فروتن (معنای دوم) به کار رفته است و مهر نیز دارای معنای محبت (معنای اول) و خورشید (معنای دوم) به کار رفته است. با توجه به کاربرد این معناها در شعر و منظور شاعر، در واژه اول (اوفتاده) **ایهام** و در واژه دوم (مهر) **ایهام تناسب** وجود دارد. مهر با واژگان عیوق و آفتاب تناسب (مراعات نظیر) دارد و به همین دلیل، ایهام نهفته در واژه مهر را تناسب می‌نامیم.

پ) عرضه کردم در جهان بر دل کار افتاده به جز از عشق تو باقی همه فانی دانست **حافظ**

در واژه «باقی» **ایهام تناسب** وجود دارد؛ معنی اول و اصلی آن در شعر «بقیه» و «باقی مانده است و معنی دوم آن جاودان است که با فانی در مصراع دوم، رابطه معنایی تضاد ایجاد کرده است.

ت) نگران با من استاده سحر / صبح می‌خواهد از من / کز مبارک دم او آورم این قوم به جان باخته را / بلکه خبر **نیما یوشیج**
واژه «نگران» **ایهام** دارد به مضطرب (معنی اول) و در حال نگرستن (معنی دوم)

۲- اغراق های به کار رفته در بیتها و عبارت های زیر را بیابید و توضیح دهید.

الف) گریه گل سرخ کنی پیره‌نش را از نازکی آزار رساند بدنش را **طرب اصفهانی**

اغراق در توصیف لطافت بدن یار که حتی برگ گل نیز به بدنش آزار می‌رساند.

ب) آن فرو مایه هزار من سنگ بر می‌دارد و طاقت یک حرف نمی‌آرد. **سعدی**

اغراق در بلند کردن هزار من سنگ برای توصیف انتقادناپذیری (فرومایه)

۳- با توجه به بیت زیر به پرسش‌ها پاسخ دهید.

از خون و گل و شکوفه تابوت شهید بر موج بلند دستها رنگین بود **نصرالله مردانی**

الف) اختیارات وزنی بیت را بیابید و نوع آن را مشخص کنید.

پایه های آوایی	از خون گُ	لُ ش کوفِ	تا بوتِ شَ	هید(۱)
وزن	بر موجِ بُ	لن ددس ت	ها رن گین(۲)	بود(۱)
نشانه های هجایی	مستفعل	فاعلات	مستفعل	فع
	U U _ _	U _ U _	U U _ _	-

۱. اختیار وزنی در تبدیل هجای کشیده پایان مصراع نخست و دوم به یک هجای بلند
 ۲. اختیار وزنی ابدال و تبدیل دو هجای کوتاه (ت ش) به یک هجای بلند (گین) در رکن سوم مصراع دوم (مستفعل مفعولن)

ب) بیت را از نظر قلمرو فکری تحلیل کنید.

تابوت شهید بر روی دستان مردم تشییع کننده که همچون دریا موج می زدند از خون و گل و شکوفه رنگین و زیبا شده بود .

کارگاه تحلیل فصل سوم

۱- پس از تعیین پایه های آوایی، نشانه های هجایی ابیات زیر را بنویسید و نوع اختیارات وزنی به کار رفته در بیت را تعیین کنید.

الف) هرچه داری اگر به عشق دهی کافر مگر جوی زبان بینی هاتف

پایه های آوایی	هر چه داری	ا گر ب عش	ق د (۲) هی
	کاف رم گر	جوی زبان	بی نی
وزن	فاعلاتن (۱)	مفاعلتن	فعلتن
نشانه های هجایی	- U -	- U - U	- U U

۱. اختیار وزنی در آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن در رکن اول هر دو مصراع

۲. اختیار وزنی ابدال و تبدیل دو هجای کوتاه (ق، د) به یک هجای بلند (بی) در رکن آخر مصراع دوم (فعلتن=فع لن)

ب) من ندانستم از اول که تو بی مهر و وفايي عهد نابستن از آن به که ببندی و نیایی سعدی

پایه های آوایی	من ن دانس	ت م زو (۲) ول	ک ت بی مه	ر و فایی
	عه د نا بس	ت ن زان (۲) به	ک ب بن دی	ی ن پایی
وزن	فاعلاتن (۱)	فعلاتن	فعلاتن	فعلاتن
نشانه های هجایی	- U -	- U U	- U U	- U U

۱. اختیار وزنی آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن در رکن نخست هر دو مصراع

۲. اختیار زبانی حذف همزه در هجای هفتم هر دو مصراع

پ) مرا بسود و فرو ریخت هرچه دندان بود نبود دندان لابل چراغ تابان بود رودکی

پایه های آوایی	م را ب سو	د ف روی	خت هر چه دن	دان بود (۱)
	ن بود دن	دان (۲) لابل	چ راغ تا	بان بود (۱)
وزن	مفاعلتن	فعلاتن	مفاعلتن	فعلتن
نشانه های هجایی	- U - U	- U U	- U - U	- -

۱. اختیار وزنی در تبدیل هجای کشیده پایان هر دو مصراع (بود) به هجای بلند

۲. اختیار وزنی ابدال در تبدیل دو هجای کوتاه (د ف) به یک هجای بلند (دان) در رکن دوم مصراع دوم (فعلاتن=مفعولن)

ت) نماند تیری در ترکش قضا که فلک سوی دلم به سرانگشت امتحان نگشود سعدی

پایه های آوایی	ن ماند تی	ری (۱) در تر	ک ش (۴) قضا	ک ف لک
	سو (۳) ی (۴) دلم	ب س رن (۲) گش	ت ام ت حان	ن گ شود (۵)
وزن	مفاعلتن	فعلاتن	مفاعلتن	فعلتن
نشانه های هجایی	- U - U	- U U	- U - U	- -

۱. اختیار وزنی ابدال در تبدیل دو هجای کوتاه (ب س) به یک هجای بلند (ری) در رکن دوم مصراع نخست (فعلاتن=مفعولن)
۲. اختیار زبانی حذف همزه در هجای هفتم مصراع دوم
۳. اختیار زبانی تبدیل مصوت بلند «و» به مصوت کوتاه در پایان واژه «سو» در هجای نخست مصراع دوم
۴. اختیار زبانی تبدیل مصوت کوتاه پایان کلمه (کسره اضافه) به یک مصوت بلند در هجای نهم مصراع نخست و دوم مصراع دوم
۵. اختیار وزنی در تبدیل هجای کشیده پایان مصراع دوم (شود) به یک هجای بلند

ث) همه در خورد رای و قیمت خویش از تو خواهند و من تو را خواهم **سعدی**

پایه های آوایی	هَمِ در خُر	دِ رَأَى قَى	مَ تِ خِيش
	از تِ خَا هن	دُ من تِ رَا	خَا (۲) هم
وزن	فعلاتن(۱)	مفاعن	فعلن
نشانه های هجایی	— UU	— U—U	— UU

۱. اختیار وزنی در آوردن **فعلاتن** به جای **فعلاتن** در رکن نخست مصراع دوم
۲. وزنی ابدال و آوردن یک هجای بلند (خا) به جای دو هجای کوتاه (م ت) در رکن آخر مصراع دوم (فعلن=فع لن)

ج) ای بی خبر بکوش که صاحب خبر شوی تا راهرو نباشی کی راهبر شوی **حافظ**

پایه های آوایی	ای بی خَ بر	بِ کوشِ کِ	صا حَبْ خَ بر	ش وی
	تا را هـ رو	نَ با شِ (۱)	کی را هـ بر	ش وی
وزن	مستفعلن	مفاعل	مستفعلن	فعل
نشانه های هجایی	— U—	— U—U	— U—	— U

۱. اختیار وزنی ابدال و تبدیل دو هجای کوتاه (ش ک) به یک هجای بلند (شی) در رکن دوم مصراع دوم (مفاعل = فاعولن)
- * پایه های آوایی این بیت به صورت «مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن» نیز قابل جداسازی است. در نام گذاری عروضی از این وزن استفاده می شود.

۲- در بیت های صفحه بعد اغراق، ایهام و ایهام تناسب را بیابید و توضیح دهید.

الف) جان ریخته شد با تو، آمیخته شد با تو چون بوی تو دارد جان، جان را هله بنوازم **مولوی**
ایهام در واژه «بوی» به معنی عطر (معنی نخست) و قصد (معنی دوم).

ب) گویند روی سرخ تو سعدی که زرد کرد اکسیر عشق بر مسم افتاد و زر شدم **سعدی**

ایهام تناسب در واژه «روی» به معنی چهره که معنی مورد نظر شاعر در بیت است و یادآوری فلز روی نیز هست که با واژگان مس و زر (دو نوع فلز دیگر) تناسب معنایی و مراعات نظیر دارد.

پ) چندین که بر شمردم از ماجرای عشقت، اندوه دل نگفتم الا یک از هزاران **سعدی**

اغراق در بیان ماجراهای عاشقانه شاعر که با این همه گفتن، تنها یکی از هزاران ماجرا بوده است.

۳- دو مورد از ویژگیهای ادبیات دوره انقلاب را در شعر «در سایه سار نخل ولایت» پیدا کنید.

چگونه شمشیری زهرآگین | پیشانی بلند تو | این کتاب خداوند را | از هم می گشاید؟ | چگونه می توان به شمشیری، دریایی را شکافت؟ | هنگام که همتاب آفتاب | به خانه یتیمکان بیوه زنی تابیدی | و صولت حیدری را | دست مایه شادی کودکانه شان کردی | و بر آن شانه که پیامبر پا نهاد | کودکان را نشاندی | و از آن دهان که های شیر می خروشید | کلمات کودکانه تراوید | آیا تاریخ، بر در سرای | به تحیر | خشک و لرزان نمانده بود؟

سید علی موسوی گرمارودی

این شعر از قالب های تو (سپید) شعر ادبیات انقلاب و از علی موسوی گرمارودی است. از دورن مایه های شعر انقلاب، طرح اسوه های تاریخی و مذهبی را می توان در آن دید. شعر در وصف حضرت علی (ع)، متعلق به شاخه نخست شعر پس از انقلاب و شعر سرشار از آرایه های بدیعی و تصاویری ست که به آن، غنای معنایی می دهد. عمده ترین آرایه معنوی شعر، تلمیح است که در آن به صورت پی در پی، به وقایع زندگانی امام نخست شیعیان، اشاره شده است. (تلمیح به شکافته شدن فرق ایشان به شمشیر، کمک وی به بیوه زنان و یتیمان، بازی با کودکانی که پدر خود را در جنگ از دست داده بودند و ...)

